

MOTIVE BIBLICE ȘI APOCRIFE ÎN CREDINȚELE ESHATOLOGICE ROMÂNEȘTI

Andrei PROHIN*

Abstract

The paper is dedicated to the Romanian folk beliefs about the end of the world. The author searches for the origin of the folkloric eschatological motifs in the Bible and in the medieval apocrypha, proposing thus an interpretation of these beliefs, considered as a coherent system. At different stages of the eschatological scenario, the allegorical images highlight moral values, considered to be fundamental for the existence of the family and society. The apocalyptic prophecies, despite their dark character, emphasize the responsibility of humans for their own survival, as well as for the existence of the entire world. The folk eschatology comprises a series of motifs inspired from the Holy Writ and from apocryphal texts, but being reformulated and interpolated, in a manner characteristic for the oral culture.

Keywords: folk beliefs, collective eschatology, *Bible*, apocrypha, literary motifs.

Cuvinte-cheie: credințe populare, eshatologie colectivă, *Biblia*, scrieri apocrife, motive literare.

Între credințele românilor despre originea și alcătuirea universului vizibil, ca o întregire a tabloului lumii, aflăm și un grupaj de reprezentări eshatologice, prevestind sfârșitul lumii pământești. Înregistrate de culegătorii de folclor încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, aceste credințe, aparent naive, constituie o sursă valoroasă pentru studiul imaginarii societății tradiționale, care continuă să ne fascineze până astăzi.

Omul contemporan evită să vorbească despre moarte („un eveniment pe care îl ascundem și care se derulează, ca o regulă generală, departe de casă”¹), în timp ce subiectul sfârșitului lumii provoacă deseori zâmbete ironice. Prin contrast, în spiritualitatea creștină, pregătirea pentru plecarea în veșnicie și Judecata de Apoi

* Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău – Republica Moldova.

¹ Carmen Bernand, „Moarte”, în *Dicționar de etnologie și antropologie*. Coordonatori: Pierre Bonte și Michel Izard. Traducere de Smaranda Vultur și Radu Răutu (coord.), Iași, Editura Polirom, 1999, p. 444.

constituie sensul suprem al vieții umane, dirijând activitatea și simțirea credinciosului.

Părintele Profesor Dumitru Stăniloae (1903-1993) scria în acest sens: „Judecata finală dă istoriei caracterul unui întreg orientat spre o țintă eshatologică. Și fiecare persoană din cadrul ei capătă o direcție, o țintă eshatologică, toate faptele ei determinându-se prin această orientare eshatologică. Istoria se dovedește prin aceasta ca pregătire pentru veșnicie”². În viziunea teologului catolic Brian E. Daley, eshatologia creștină este „concluzia logică a doctrinei biblice a creației, în încercarea de a prevedea împlinirea rostului creației”³.

Termenul „eshatologie” a fost utilizat, pentru prima dată, în scrierile lui Abraham Calov (1612-1686), teolog luteran, acesta fiind inspirat de versetul biblic: „În tot ce faci adu-ți aminte de sfârșitul tău (*τά ἐσχατά σου*), și nu vei păcătui niciodată”⁴. Deja autorul versetului citat recunoștea că, pentru individ, conștiința sfârșitului vieții (și implicațiile sale) este un imperativ moral, o forță capabilă să-i modeleze acțiunile potrivit preceptelor religioase.

Eshatologia reprezintă doctrina despre sfârșitul omului și al lumii, interpretate în sens religios. În gândirea creștină, începând din secolul al II-lea d.Hr.⁵, s-a dezvoltat concepția a două judecăți la care omul va răspunde în fața lui Dumnezeu pentru viața sa pământească: după moartea trupească („judecata particulară”) și la sfârșitul lumii („judecata cea de obște” sau „universală”)⁶. Respectiv, distingem o eshatologie „individuală” și una „colectivă”⁷.

Studiile autorilor români, de diferite profiluri, apărute în ultimele două decenii, denotă un interes crescând pentru problematica

² Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teme creștine în folclorul românesc (II)*, în „Revista de Etnografie și Folclor” (REF), tom XXXVII, nr. 3, 1992, p. 231.

³ Brian E. Daley, *The Hope of the Early Church. A Handbook of Patristic Eschatology*, Cambridge University Press, 1991, p. 2.

⁴ Cf. Matthias Riedl, „Eschatology”, in *New Dictionary of the History of Ideas*. Edited by M. C. Horowitz, II, New York, Charles Scribner’s Sons, 2005 (<http://www.encyclopedia.com/topic/Eschatology.aspx> – accesat la 26.V.2015). Citatul biblic se află în Cartea Înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah, 7, 38. Aici și în continuare am utilizat ediția: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

⁵ Brian E. Daley, *op. cit.*, p. 220.

⁶ *Învățătura de Credință Ortodoxă*, Iași, Editura Doxologia, 2009, p. 161, 176.

⁷ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 2004, p. 184.

eshatologică, în special a celei „colective”⁸. Dintre lucrările etnologice, având drept subiect eshatologia, menționăm în primul rând contribuțiile Cosminei-Maria Berindei, care a susținut, în 2009, la Cluj-Napoca, teza de doctorat *Imaginarul eschatologic în cultura populară românească* (coordonator științific: Prof. univ. dr. Ion Șeuleanu).

Examinând credințele populare despre sfârșitul lumii, autoarea conchide astfel: „Judecata de Apoi presupune, conform imaginarului popular românesc, un fapt expeditiv. Este ca o bifare a unei sarcini obligatorii în agenda veacurilor. [...] În mentalitatea tradițională românească problematica eschatologică este privită cu detașare”⁹. În viziunea cercetătoarei clujene, această „detașare” se datorează faptului că „în imaginarul culturii populare românești, gândirea eshatologică articulată nu este centrată pe ideea judecăților morale, dar se bazează pe o gândire specifică religiilor arhaice. Omul arhaic nu-și putea concepe viața de dincolo decât în contextul vieții sale cotidiene, alături de semenii săi, și participarea în acest destin nu putea fi îngrădită în nici un fel”¹⁰. Totodată, Cosmina-Maria Berindei recunoaște complexitatea subiectului abordat, care merită noi investigații¹¹.

În prezentul studiu, ne propunem să identificăm motivele inspirate din *Biblie* și din scrierile apocrife privitoare la credințele eshatologice românești consacrate sfârșitului lumii. Această grilă de lectură, din unghiul textelor creștine, ne oferă un mod de a reuni într-un sistem coerent și a interpreta diversele credințe populare despre veacul

⁸ Ileana Stănculescu, *Il giudizio universal nella pittura murale esterna del nord della Moldavia*, Bologna, Edizioni Aspasia, 2001; Lucian Boia, *Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit*. Traducere de Walter Fotescu, București, Editura Humanitas, 2007; Cosmina-Maria Berindei, *Imaginarul eschatologic în iconografia românească*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2008; Simona Ștefana Zetea, *Dincolo de pragul morții. Elemente de escatologie*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010; Pr. Gabriel Herea, *Mesajul eschatologic al spațiului liturgic creștin. Arhitectură și icoană în Moldova secolelor XV-XVI*, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2013.

⁹ Cosmina-Maria Berindei, *Morfologia eschatologiei în cultura populară românească*, în „Memoria Ethnologica”, Baia Mare, an VIII, nr. 26-27, ianuarie-iunie 2008, p. 62, 64.

¹⁰ Eadem, *Eschatological Time in Romanian Traditional Culture*, in „Philobiblon. Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities”, Cluj-Napoca, vol. XV, 2010, p. 417.

¹¹ Eadem, „Schiță pentru o bază de date a eschatologiei românești”, în vol. *Metode și instrumente de cercetare etnologică. Stadiul actual și perspectivele de valorificare. Studii închinare memoriei savanților Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea*. Editori: Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2011, p. 348.

de apoi. Drept sursă documentară am folosit, preponderent, texte folclorice înregistrate la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul veacului trecut, corelându-le scrierilor apocaliptice cunoscute în spațiul românesc încă din Evul Mediu.

Dincolo de importanța problematicii eshatologiei, subiectul respectiv va pune în lumină specificul receptării *Bibliei* în conștiința populară. În această ordine de idei, distinsul etnolog Ion Taloș sublinia că „adevărata dimensiune a influenței Sfintei Scripturi asupra folclorului nu e nici pe departe cunoscută”¹². O motivație suplimentară pentru noi au fost argumentele Acad. Sabina Ispas, formulate în diverse lucrări, privind necesitatea reconsiderării semnificațiilor mai multor creații populare și datini românești din perspectiva spiritualității creștin-ortodoxe¹³.

În Țările Române, imaginarul eshatologic a fost alimentat, încă din epoca medievală, de cărțile *Bibliei*, de omiliile și predicile rostite sute de ani în biserici, dar și de icoanele și picturile murale cu tematică apocaliptică. Manuscrisele slavo-române și românești atestă circulația unui șir de texte apocrife, de origine iudeo-creștină, bizantină și post-bizantină, amplificând considerabil reprezentările eshatologice canonice.

Apocrifele respective se grupează tematic într-un ciclu consacrat eshatologiei individuale (*Moartea lui Avraam, Apocalipsa Apostolului Pavel, Apocalipsa Maicii Domnului, Vedenia călugărului Cozma, Viața Sfântului Vasile cel Nou* ș.a.) și un alt ciclu, al eshatologiei colective, care prevestește evenimentele din veacul de apoi (*Apocalipsa apocrifă a lui Ioan, Apocalipsa lui Metodie din Patara, Vedenia lui Daniel, Apocalipsa Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos* etc.)¹⁴.

Chiar numărul și diversitatea scrierilor respective, plasate de istoricii literari în categoria „cărților populare”, ilustrează interesul de care se bucura eshatologia în societatea vremii. Referindu-se doar la

¹² Ion Taloș, *Motive biblice în folclorul românesc și importanța lor culturală. Pe baza baladei „Nunta Soarelui”*, în „Tabor”. Tradiție și Actualitate în Biserica Ortodoxă Română, revistă lunară de cultură și spiritualitate românească editată de Mitropolia Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, an IV, nr. 9, decembrie 2010, p. 24.

¹³ Sabina Ispas, *Preminte Solomon. Legenda populară românească între canonic și apocrif*, București, Editura Saeculum I.O., 2006, p. 83 și passim; Eadem, *Rosturi și moravuri de odinioară*, București, Editura Etnologică, 2012, p. 16-21 și passim.

¹⁴ Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*. Ediție îngrijită de Alexandru Chiriacescu, vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 81-125, 149-155; Andrei Timotin, *La littérature eschatologique byzantine et post-byzantine dans les manuscrits roumains*, in „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, Bucarest, vol. XL, no. 1-4, 2002, p. 152-157, 161-163.

apocalipsele apocrife, Nicolae Cartojan scria, sugestiv, că, „prin natura cuprinsului, aceste «memento mori», pline de colorit, au zguduit adânc sufletul popular și au lăsat urme care dăinuiesc până astăzi”¹⁵.

Reprezentările eshatologice populare respectă distincția între cele două judecăți (particulară și universală), prin care vor trece sufletele răposaților. Referitor la scenariul judecății particulare, *Sfânta Scriptură* și învățătura bisericească oferă puține amănunte. În schimb, credințele populare, inspirate parțial din opere apocrife (*Viața Sfântului Vasile cel Nou* ș.a.), imaginează judecata respectivă printr-un șir de probe pe care le va parcurge sufletul decedatului: vămile văzduhului (estimate diferit la 7, 12, 24 sau 99), râurile, puntea Raiului, întâlnirea cu Sfântul Petru la poarta Raiului¹⁶. Fantezia populară zugrăvește judecata individuală în chipuri sensibile, expresive, răspunzând astfel curiozității creștinului interesat de „geografia” lumii de dincolo și motivându-l astfel să se pregătească din timpul vieții pentru încercările postume.

Totodată, unii informatori subliniază că sufletele răposaților rămân pe pământ, în așteptarea Judecății de Apoi, iar ulterior „au să se ducă care unde-i e rânduit”¹⁷. Din același motiv, „sufletele așa se roagă să mântuie odată Dumnezeu lumea, să meargă fiecare la locul lui”¹⁸. Aceste relatări, distanțându-se de dogma canonică despre judecata individuală („Sufletul, dacă iese din om, nu se duce în iad sau în rai, cum să crede, el stă aici pe pământ”¹⁹), subliniază importanța Judecății de Apoi, la care se va hotărî definitiv destinul postum al răposatului în veșnicie. Se subînțelege că sufletele umane, chiar și ale morților, sunt legate de existența lumii terestre, iar judecata universală va reuni toți oamenii care au locuit pe pământ.

Data concretă a sfârșitului lumii nu se indică în *Biblie*, iar învățătura bisericească descurajează asemenea calcule („Cei care s-au apucat să facă socoteli și să dea soroace hotărâte s-au înșelat amarnic”²⁰). Credințele populare indică uneori drept sfârșit al existenței

¹⁵ Nicolae Cartojan, *op. cit.*, p. 82.

¹⁶ *Ibidem*, vol. II. *Epoca influenței grecești*, p. 209-212; Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, București, Editura 100+1 Gramar, 2004, p. 388-390; Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 106-107, 159.

¹⁷ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*. Ediție îngrijită de Victor Durnea, vol. II, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 589.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Învățătura de Credință Ortodoxă*, p. 177.

anul 2000²¹ sau date apropiate lui („Două mii și ceva de ani, nu se știe cât: un an, doi, zece sau o sută peste două mii”²²; „Înainte de anul 2000”²³). Vremea de apoi se mai estimează în raport cu prezentul naratorului: „Peste 30-40 de ani”; „Peste 120-200 de ani”²⁴; „lumea asta încă are să mai fie 100 de ani și apoi i se sfârșește veleatul”²⁵. Luând în considerare faptul că aceste relații au fost culese la răscrucea secolelor XIX-XX, reiese că informatorii, de asemenea, preconizau sfârșitul lumii în jurul anului 2000.

Durata de 100 de ani, care desparte prezentul informatorului de veacul de apoi, mai este prezentată ca o posibilă amânare a sfârșitului lumii, dacă se vor înălța rugăciuni către Dumnezeu și Maica Domnului²⁶. În acest context, Cosmina-Maria Berindei opinează că „amânarea este, practic, echivalentă cu viața unei generații. Este o exemplară modalitate de edulcorare a spaimelor”²⁷.

În viziunea noastră, plasarea sfârșitului lumii peste 100 de ani, în raport cu epoca informatorului, oferă creștinilor un răgaz și un imbold pentru a se pregăti de Înfricoșata Judecată care, totuși, nu e atât de îndepărtată în timp (există relații în care sfârșitul veacului se estimează „foarte aproape”²⁸). Gândul iminenței sfârșitului lumii servește drept argument pentru păzirea învățăturilor creștine și a datinilor, pentru a asigura pacea sufletului în lumea de dincolo.

În credințele populare, întâlnim câteva referințe la ziua venirii Apocalipsei: „În ziua de Duminica Tomei”²⁹ (adică prima duminică după Paști); „Va cădea într-o duminică și va fi atunci ziua întâi a Paștilor”³⁰. În ambele cazuri, vremea de apoi, când vor învia morții, este raportată la Învierea lui Hristos. În această cheie, sfârșitul lumii poate fi

²¹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 590, 592; Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*. Ediție îngrijită și prefațată de I. Opreșan, București, Editura Vestala, 2006, p. 797 (cap. „Sfârșitul lumii după credințele poporului român”).

²² Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 797.

²³ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970, p. 155.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 591.

²⁶ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 797.

²⁷ Cosmina-Maria Berindei, *Morfologia eschatologiei...*, p. 60; Eadem, *Eschatological Time...*, p. 418.

²⁸ Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 155.

²⁹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 592.

³⁰ Marcel Olinescu, *op. cit.*, p. 396.

înțeles și ca o reînnoire universală, o curățire de păcate, după cum Mântuitorul a răscumpărat omenirea din robia păcatului.

Întrebarea despre timpul celei de-A Doua Veniri a lui Hristos este formulată în Evangheliile sinoptice, atunci când apostolii (în particular, Petru, Iacov, Ioan și Andrei³¹) se adresează Învățătorului: „Spune nouă, când vor fi acestea și care este semnul venirii Tale și al sfârșitului veacului?”³² Cu acest verset începe „micul apocalips” din Evangheliile, în care sunt enumerate semnele ce vor anunța apropierea sfârșitului lumii.

Putem evidenția un grupaj de semne care ilustrează răsturnarea ordinii sociale („Se va ridica neam peste neam și împărăție peste împărăție [...] mulți se vor sminti și se vor vinde unii pe alții”³³; „Va da frate pe frate la moarte și tată pe copil și copiii se vor răzvrăti împotriva părinților și îi vor ucide”³⁴) și un alt grupaj care evocă dereglarea cursului naturii („Va fi foamete și ciumă și cutremure pe alocuri”³⁵; „Soarele se va întuneca și luna nu va mai da lumina ei, iar stelele vor cădea din cer și puterile cerurilor se vor zgudui”³⁶). Apocalipsa lui Ioan, de asemenea, prevestește războaie și cataclisme naturale³⁷.

Dintre alte scrieri apocaliptice cunoscute în spațiul românesc, *Cuvântul lui Ipolit despre sfârșitul lumii și despre Antihrist, și despre A Doua Venire a Domnului nostru Iisus Hristos* reiterează „micul apocalips” evanghelic, amplificându-l prin intermediul comentariilor³⁸. În speță, autorul pune în interdependență nelegiuirile oamenilor și cataclismele naturii: „Ce să mai spunem despre oameni, dacă stihiele înseși vor părăsi rânduiala lor obișnuită?”³⁹

Un raționament similar întâlnim și în alte apocrife: „Pretutindeni vor fi tunete, fulgere, cutremure și epidemii din cauza neleguirii omenеști” (*Vedenia lui Daniel despre vremurile din urmă și sfârșitul*

³¹ Marcu 13, 3.

³² Matei 24, 3; Marcu 13, 4; Luca 21, 7.

³³ Matei 24, 7, 10.

³⁴ Marcu 13, 12.

³⁵ Matei 24, 7.

³⁶ Matei 24, 29.

³⁷ Apocalipsa 6, 4, 8, 12-14; 16, 18, 21.

³⁸ *Учение об Антихристе в древности и средневековье*. Составление, вступительная статья, комментарии и указатели Б. Г. Деревенского (*Doctrina despre Antihrist în Antichitate și Evul Mediu*. Selecție, introducere, comentarii și indici de B. G. Derevenski), Санкт-Петербург, Издательство «Алетея», 2000, с. 401-402.

³⁹ *Ibidem*, p. 401.

veacului)⁴⁰; „soarele și luna și toate stihiiile să vor întuneca văzându urâciunea ce să face pre pământu” (*Apocalipsa Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos*)⁴¹. Aceste prevestiri sumbre subliniază că responsabilitatea morală pentru cataclismele veacului de apoi revine, totuși, pământenilor.

În folclorul românesc, întrebarea evanghelică despre semnele veacului de apoi o regăsim într-o categorie distinctă de colinde, atestate în diverse regiuni locuite de români⁴². Formularea întrebării are o formă relativ stabilă („Cându-i coada veacului,/ Sfârșitul pământului?”⁴³), înregistrând însă și variante („Cându-i coada veacului,/ Sfârșitul pământului./ Concenirea grâului?”⁴⁴; „Când a fi veacul de-apoi,/ Când s-a mântui lumea cu noi,/ Sfârșenia pământului,/ Întunecimea soarelui?”⁴⁵ etc.).

În diverse variante ale colindelor, întrebarea respectivă este adresată de către apostoli (Sfântul Petru, Sfântul Ion) sau de alte personaje (o fată, o văduvă, gazda casei, boieri, „Crăciun, sfânt bătrân”). Cel care răspunde poate fi, ca în textul biblic, Iisus Hristos, Sfântul Ion, dar chiar Iuda sau Vidra. După cum notează Cosmina-Maria Berindei, prezența personajelor malefice (Iuda și Vidra) se datorează rolului lor eshatologic, asociate, în credințele populare, cu „regresiunea în haos”⁴⁶.

Dintre semnele veacului de apoi, enumerate în Sfânta Scriptură, colindele privilegiază încălcarea normelor de conviețuire în familie. Acest motiv este prezent și în Evangheliile („Va da frate pe frate la

⁴⁰ *Ibidem*, p. 461.

⁴¹ Cătălina Velculescu, *Nebuni întru Hristos. Viața Sfântului Andrei Salos în vechi manuscrise și tipărituri românești*, București, Editura Paideia, 2007, p. 105.

⁴² Monica Brătulescu, *Colinda românească. The Romanian Colinda (Winter-Solstice Songs)*, București, Editura Minerva, 1981, p. 277 (tipul VII, 165); Nicolae Băieșu, *Obiceiurile și folclorul sărbătorilor de iarnă*, vol. I, Chișinău, Tipografia Centrală, 2014, p. 355-358; *Colinde din Transnistria*. Ediția a II-a, întregită. Prefață de Traian Herseni. Cuvânt înainte, studiu introductiv, texte și melodii culese și notate de Constantin A. Ionescu. Postfață de Constantin Mohanu, Chișinău, Editura Știința, 1994, p. 80-81, 99-101, 152-155; *Colinde din Ardeal. Datini de Crăciun și credințe populare*. Culegere cu notațiuni și glosar de Alexiu Viciu, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1914, p. 77-79.

⁴³ *Colinde din Ardeal...*, p. 77, 79; *Colinde din Transnistria*, p. 80, 100; Nicolae Băieșu, *op. cit.*, p. 356-357.

⁴⁴ *Colinde din Ardeal...*, p. 77.

⁴⁵ Nicolae Băieșu, *op. cit.*, p. 357.

⁴⁶ Cosmina-Maria Berindei, *Motivul sfârșitului lumii în colindele de pescar*, în „Tabor.” Tradiție și Actualitate în Biserica Ortodoxă Română, an IV, nr. 9, decembrie 2010, p. 81.

moarte și tată pe copil și copiii se vor răzvrăti împotriva părinților și îi vor ucide⁴⁷), dar textele folclorice îl dezvoltă, menționând mai multe categorii de rude apropiate: „Când s-or pârî frați cu frații,/ Ficiorii cu tătânii,/ Fetele cu maicile⁴⁸; „Când va bate fii pi tată/ Și fiică-sa pi maică-sa,/ Frati mai mic pi șel mai mare,/ Soră mai mic’ pi șea mai mare./ Și hină-său pi nănașu-său,/ Și hină-sa pi nănaș-sa⁴⁹. Geniul popular evidențiază, în esență, valoarea familiei pentru existența comunității și a întregii omeniri. La temelia dăinuirii lumii este pus respectul copiilor față de părinți – atât biologici, cât și spirituali (nașii).

Credințele populare, de asemenea, nominalizează, în șirul semnelor apocaliptice, conflictele dintre rude⁵⁰, adăugând războaiele și cataclismele naturii⁵¹, în conformitate cu *Biblia* și apocrifele eshatologice. La rândul lor, colindele menționează perturbarea cursului fișec al naturii: „Când s-a-nturna apa-n sus/ Și soarele de la apus”; „A și nintî[-n] floari,/ Prin unghere – luninele,/ Pe păreți – hulughi verzi”; „Întunecimea soarelui⁵²”.

Textele folclorice denotă cunoașterea scenariului biblic al Apocalipsei, acesta fiind însă reluat selectiv sau amplificat prin descrieri amănunțite ale nenorocirilor terestre. În calitate de semne ale veacului de apoi aflăm calamități ce afectează viața comunității agrare („Secete mari, pohoai, ploi necurmăte, boli în oameni și vite, cutremur de pământ, bătlai, holeră, ciumă⁵³”).

Între stihiiile zilelor din urmă, Apocalipsa lui Ioan (versiunea canonică) menționează o arșiță cumplită: „S-a pornit grindină și foc amestecat cu sânge și au căzut pe pământ; și a ars din pământ a treia parte, și a ars din copaci a treia parte, iar iarba verde a ars de tot⁵⁴; „Al patrulea înger a vărsat cupa lui în soare și i s-a dat să dogorească pe oameni cu focul lui. Și oamenii au fost dogorâți cu mare arșiță⁵⁵”.

În aceeași ordine de idei, autorul *Apocalipsei apocrife a lui Ioan* prezice întâi o perioadă de foamete („Nu se va afla o gălătă de grău,

⁴⁷ Marcu 13, 12.

⁴⁸ *Colinde din Ardeal...*, p. 79 și passim.

⁴⁹ *Colinde din Transnistria*, p. 81 și passim; Nicolae Băieșu, *op. cit.*, p. 356-357.

⁵⁰ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 590; Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 792; Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 155.

⁵¹ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 794-795, 799.

⁵² Nicolae Băieșu, *op. cit.*, p. 356-357.

⁵³ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 795.

⁵⁴ Apocalipsa 8, 7.

⁵⁵ Apocalipsa 16, 8-9.

nice o cupă de vinu pre[s]pre toată lumia”⁵⁶), urmată de o secetă cumplită, în timpul venirii Antihristului („Face-voi ceriulu de arame se nu lase roao pre pământu, și voiu încuia putéré vântului”⁵⁷). Același motiv îl aflăm în unele versiuni ale *Ultimei vedenii a prorocului Daniel*⁵⁸ și în *Cuvântul lui Ipolit...*⁵⁹ Totuși, scrierile citate evocă sumar arșița, plasând-o între alte nenorociri din veacul de apoi.

În schimb, credințele românești acordă arșiței un loc distinct în scenariul apocaliptic. Diverse figuri de stil subliniază anvergura sa nemaivăzută: „Ploaie nu va fi trei ani – și pământul va fi ca fierul”⁶⁰; „O înădușeală, o greutate, o amărăciune va fi în întreaga lume”⁶¹. Informatorii evocă urmările dezastruoase ale arșiței pe pământ: „Toate apele vor seca”⁶²; „Toate dobitoacele vor muri de sete și nu se va mai găsi vin nici pentru Sfânta Leturghie”⁶³; „Această secete și foamete vor face ca oamenii să se ucidă între dânșii spre a-și bea sângele și a-și mânca trupurile”⁶⁴.

Motivul arșiței apocaliptice exprimă una din angoasele majore ale comunității agrare. Concomitent, putem presupune și existența unor valențe simbolice ale arșiței. Aceasta prefigurează arderea și purificarea pământului de păcate, episod plasat înaintea Judecării de Apoi. De asemenea, în creațiile folclorice, vegetația veștedă sau arsă, uscăciunea în general sunt asociate maleficului⁶⁵.

Înțelepciunea populară a interpretat arșița apocaliptică drept o încercare a credinței. Anume în această perioadă critică pentru omenire se va arăta Antihristul, oferind celor care i se vor închina alimentele esențiale – apa și pâinea⁶⁶. Însă provenind de la adversarul divinității creștine, produsele respective îi exprimă simbolic principalele însușiri

⁵⁶ Nicolae Drăganu, *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1914, p. 229-230; *Учение об Антихристе...*, c. 431.

⁵⁷ Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 230; Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 119; *Учение об Антихристе...*, c. 432.

⁵⁸ *Учение об Антихристе...*, c. 460, 465.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 412.

⁶⁰ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 592.

⁶¹ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 795.

⁶² Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 157.

⁶³ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 795.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 800.

⁶⁵ Ion Taloș, *Motive biblice...*, p. 29; Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 234.

⁶⁶ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 800-801; Marcel Olinescu, *op. cit.*, p. 395.

diabolice: viclenia („Bând apa lui Antihrist și mâncând pâinea lui, vor ajunge și mai cu sete și mai cu foame”⁶⁷; „un poloboc ud pe dinafară și sec pe dinăuntru”⁶⁸) și blasfemia, ilustrată prin inversarea ordinii consacrate (va înlocui pâinea și apa cu „putregaiuri de arbori”, „păcură”, „balegă de vită și de oameni”, „ud de vită și de oameni”⁶⁹).

În același timp, pe pământ va veni Mântuitorul Hristos (după alte variante – Dumnezeu, Maica Domnului, un înger, Sfântul Ilie, Sfântul Ion și Enoch, Iisus cu Sfântul Petru, Sfântul Toader⁷⁰), oferindu-le adevăraților creștini Sfintele Taine: „Un colț de prescură și un păhărel de vin, cu care le va astâmpăra și setea și foamea”; „un potir cu apă de viață și un corn de prescură”⁷¹; „coliva”⁷². Împărtașania neamului omenesc, înaintea Judecării de Apoi, reia gestul creștinului care, aflat pe patul morții, se mărturisește preotului și primește Sfintele Taine. Prescura și vinul mai reprezintă în imaginarul popular o hrană cu virtuți deosebite (pe care o consumă, bunăoară, soarele⁷³ sau voinicul aflat în luptă cu inamici fabuloși⁷⁴).

Episodul Împărtașaniei, evocat mai sus, lipsește din *Biblie* și din scrierile apocaliptice, pe care le-am consultat. Totuși, pentru unele dintre amănunțele sale putem găsi prototipuri biblice. Neamul omenesc va fi pus la încercare, aidoma ispitirii lui Iisus în pustie⁷⁵. Darurile lui Hristos potolesc foamea și setea credincioșilor, în veacul de apoi, confirmând cele spuse de Mântuitor femeii samaritence: „Cel ce va bea din apa pe care i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac”⁷⁶.

De asemenea, autorul *Apocalipsei apocrife a lui Ioan* evocă elemente ale Sfintelor Taine (grâul, vinul, vasele bisericești⁷⁷), dar fără a le reuni într-un întreg. Considerăm că, deși utilizează imagini de origine biblică, credințele populare urmează, totuși, propria viziune

⁶⁷ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 800.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 801.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*; Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 158.

⁷¹ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 801.

⁷² Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 158.

⁷³ *Ibidem*, p. 117.

⁷⁴ *Basmele românilor*, vol. IV, Alexandru Vasiliu, I. C. Fundescu, București, Curtea Veche Publishing/ Jurnalul Național, 2010, p. 140-141, 143, 159.

⁷⁵ Matei 4, 2-4; Luca 4, 2-4.

⁷⁶ Ioan 4, 14.

⁷⁷ Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 229-230; Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 119; *Учение об Антихристе...*, c. 431, 434.

eshatologică. Antihristul va căuta, prin amăgire, să-și găsească închinători, potrivit profeției despre fiara apocaliptică: „I se vor închina ei toți cei ce locuiesc pe pământ, ale căror nume nu sunt scrise de la întemeierea lumii în cartea vieții Mielului celui înjunghiat”⁷⁸.

Contrapunerea Mântuitorului și Antihristului imită concurența dintre Fârtate și Nefârtate din legendele cosmogonice. Opoziția dintre Hristos și Antihrist, devenită fățișă în veacul de apoi, exprimă elocvent *opozitia binară, dualismul radical*, unul dintre principiile gândirii populare⁷⁹. Această imagine prefigurează simbolic Judecata de Apoi, când oamenii vor fi divizați în două cete, respectiv, a dreptilor și a păcătoșilor. În textele folclorice, evenimentele apocaliptice se succed parcă după un scenariu dinainte gândit, dar în care omul are, în cele din urmă, libertatea alegerii: a-L urma pe Mântuitorul Hristos sau pe adversarul Său. Este reiterată astfel responsabilitatea umană și valoarea credinței creștine pentru supraviețuirea omenirii.

În continuarea motivului demascării Antihristului se situează apariția sfinților care vor propovădui pe pământ, apoi vor fi uciși. Textul canonic al *Bibliei* prevestește, în acest sens, următoarele, fără a oferi amănunte concrete: „Voi da putere celor doi martori ai Mei și vor prooroci, îmbrăcați în sac, o mie două sute și șaiszeci de zile. [...] Iar când vor isprăvi cu mărturia lor, fiara care se ridică din adânc va face război cu ei, și-i va birui și-i va omori”⁸⁰. Un verset ulterior prevestește ieșirea unei fiare din mare, căreia „i s-a dat să facă război cu sfinții și să-i biruiască”⁸¹.

În schimb, scrierile eshatologice medievale precizează că minciunile Antihristului vor fi demascate de Enoh și Ilie⁸², cărora li se adaugă, în mai multe surse, Sfântul Ioan Teologul⁸³. Din unele texte apocrife (*Apocalipsa lui Metodie din Patara, Vedenia lui Daniel despre vremile din urmă și sfârșitul veacului, Apocalipsa Sfântului Andrei cel nebun pentru Hristos*), cunoscute și în spațiul românesc, aflăm că cele trei personaje biblice vor încuraja creștinii fideli în timpul suferințelor, vor vesti A Doua Venire a lui Hristos, iar pământeni îi vor părăsi pe Antihrist⁸⁴.

⁷⁸ Apocalipsa 13, 8.

⁷⁹ Antoaneta Olteanu, *Metamorfozele sacrului. Dicționar de mitologie populară*, București, Editura Paideia, 1998, p. IX, 241-242.

⁸⁰ Apocalipsa 11, 3, 7.

⁸¹ Apocalipsa 13, 7.

⁸² *Учение об Антихристе...*, c. 432, 454, 461-462.

⁸³ *Ibidem*, p. 408, 479.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 454, 466, 479; Cătălina Velculescu, *op. cit.*, p. 105-106.

În *Cuvântul lui Ipolit...* se explică pe larg misiunea providențială a apariției prorocilor înainte de sfârșitul lumii: „Prima Sa Venire [a Lui Hristos – n.n.] l-a avut înaintemergător pe Ioan Botezătorul, iar la A Doua, când va veni întru slavă, se vor arăta Enoh, Ilie și Ioan Teologul. Ia aminte la iubirea de oameni a Stăpânului Care, în vremurile din urmă, va avea grijă și milă de neamul muritorilor, chiar și atunci nu ne va lăsa fără proroci, dar îi va trimite pentru îndrumarea și încredințarea noastră, precum și ca să luăm aminte la venirea vrăjmașului”⁸⁵.

Credințele populare preiau din scrierile apocrife identificarea prorocilor apocaliptici cu Enoh și Sfântul Ilie, la care adaugă, alternativ, pe Samson cel tare⁸⁶, Sfântul Mina și pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil⁸⁷. Dintre toate figurile menționate, în folclorul românesc se acordă o atenție deosebită Sfântului Ilie și felului în care va muri. Putem distinge două versiuni ale morții sale. Potrivit primei versiuni, mai apropiată de scenariul biblic și de cel din apocrife, Antihristul îl va decapita pe Sfântul Ilie (eventual, și pe ceilalți doi proroci)⁸⁸ sau numai îl va răni⁸⁹. A doua versiune, mai dezvoltată, susține că „jidovii” îl vor tăia pe Sfântul Ilie (cu cuțitul Arhanghelului Mihail) pe pielea unui bou hrănit anume pentru vremea de apoi⁹⁰.

Prezența „jidovilor” în scenariul eshatologic nu este întâmplătoare. În acest sens, Sfânta Scriptură menționează printre evenimentele veacului de apoi și convertirea iudeilor la creștinism⁹¹. Apocrifele medievale, dimpotrivă, prezic restabilirea Templului iudaic⁹², întoarcerea iudeilor la Ierusalim, unde se vor închina Antihristului și vor prizoni creștinii⁹³.

Folclorul nostru zugrăvește însă într-o manieră proprie aceste evenimente: „Jidovii hrănesc un bou, care mănâncă în fiecare zi câte o falcie de iarbă și bea câte un iaz de apă. La sfârșitul lumii, ei vor tăia acest bou, din carnea lui vor gusta cu toții [...] vor face din bou lor un

⁸⁵ *Учение об Антихристе...*, c. 408.

⁸⁶ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 592.

⁸⁷ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805.

⁸⁸ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 592; Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805.

⁸⁹ Cosmina-Maria Berindei, *Eschatological Time...*, p. 414.

⁹⁰ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805-806.

⁹¹ Romani 11, 26; verset citat și de *Învățătura de Credință Ortodoxă*, p. 176.

⁹² *Учение об Антихристе...*, c. 410-411, 460, 476-477; Paul J. Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*. Edited by Dorothy de F. Abrahamse, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1985, p. 206-207.

⁹³ *Учение об Антихристе...*, c. 463-464.

hram mare”⁹⁴. La fel, uciderea Sfântului Ilie (alternativ, a Arhanghelului Mihail), fantezia populară o explică după logica sa: „Sf. Ilie încă n-a capatat canon pentru pacatul său, că a omorât pe tatăl său și pe mă-sa, dar la sfârșitul lumii își va lua și el pedeapsa”⁹⁵; „Va lua și Sf. Ilie moarte, că numai el din toți sfinții n-a luat moarte”⁹⁶; „Dintre toți sfinții, Sf. Mihail n-a fost chinuit, dar la judecata cea de apoi, dracul are să-l iaie [...] și are să-l bage într-o piele de dihor și-l va munci”⁹⁷.

În aceste „interpolări” din scenariul eshatologic, aparent de „faktură apocaliptică vulgară”⁹⁸, întrevădem tendința de a finaliza acțiunile demarate în trecutul mitic (sacrificarea bouului evreilor, pedepsirea Sfântului Ilie, martiriul Arhanghelului Mihail). Sfârșitul lumii se dovedește astfel nu o catastrofă lipsită de sens, ci o încheiere justițiară a existenței universului, în care nici o făptură nu este uitată.

Uciderea Sfântului Ilie marchează, în credințele populare, apogeul puterii Antihristului (diavolului) pe pământ și, concomitent, sfârșitul ei. Or, sângele Sfântului Ilie (sau al Sfântului Arhanghel Mihail), căzând pe pământ, îl va incendia⁹⁹. O variantă a declanșării incendiului susține că Sfântul Ilie „are să deie deodată 7 focuri din toate cele 7 tunuri”¹⁰⁰, pe când, din alte relatări, aflăm doar că pământul se va aprinde¹⁰¹.

Între sursele biblice ale acestor reprezentări populare putem nominaliza asocierea Sfântului Ilie cu focul¹⁰² (evocată și în folclorul românesc¹⁰³), vărsarea sângelui lui Abel¹⁰⁴ și cele șapte cupe ale mâniei, menționate în Apocalipsa lui Ioan („Al doilea înger a vărsat cupa lui în mare, și marea s-a prefăcut în sânge [...]. Iar cel de al treilea a vărsat cupa lui în râuri și în izvoarele apelor, și s-au prefăcut în sânge”¹⁰⁵). În

⁹⁴ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805.

⁹⁵ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 596.

⁹⁶ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805.

⁹⁷ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 595.

⁹⁸ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 185.

⁹⁹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 594-595; Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 804-806.

¹⁰⁰ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 595.

¹⁰¹ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805; Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, p. 132. Există și credința inversă că lumea va sfârși prin îngheț, când va surveni o iarnă perpetuă și anotimpul verii va dispărea (Cosmina-Maria Berindei, *Eschatological Time...*, p. 414).

¹⁰² 3 Regi 18, 36, 38; 4 Regi 1, 10, 12, 15; 2, 11.

¹⁰³ Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 139-140; Marcel Olinescu, *op. cit.*, p. 86-87, 91.

¹⁰⁴ Facerea 4, 10.

¹⁰⁵ Apocalipsa 16, 3-4.

alte părți, *Biblia* menționează, sumar, că lumea pământeană va sfârși prin ardere¹⁰⁶. În acest sens, *Apocalipsa apocrifă a lui Ioan*¹⁰⁷ conține o descriere mai amplă, într-o manieră similară textelor folclorice¹⁰⁸.

Textul canonic al Apocalipsei lui Ioan prevestește, după Judecata de Apoi, „cer nou și pământ nou”¹⁰⁹, pe când apocriful omonim recurge la alte imagini: „Va fi pământul albu și sémené ca o mas[ă] [...] și va striga cătră Dumnedzeu: feçoară sântu înaintia ta, Doamne”¹¹⁰. Și în textele folclorice pământul purificat este imaginat „neted ca masa”¹¹¹, „alb curat”¹¹², dar întâlnim și alte comparații plastice: „ca o franzolă”; „ca Iisus Hristos”¹¹³; „ca o floare curată”¹¹⁴; „ca o mireasă”¹¹⁵.

În gândirea mitică, reînnoirea lumii terestre prin ardere creează cadrul necesar pentru învierea generală a omenirii și Venirea lui Dumnezeu pe pământ la Judecata de Apoi. Potrivit Sfintei Scripturi, omenirea va învia „când trâmbița cea de apoi va suna”¹¹⁶. În folclorul românesc, misiunea de a trâmbița începutul Judecății de Apoi este îndeplinită, alternativ, de moș Adam¹¹⁷, Sfântul Ilie¹¹⁸, Arhanghelul Mihail¹¹⁹ sau de „doi îngeri frați”¹²⁰.

Unii informatori zugrăvesc amănunțit învierea trupurilor omenești, precum și ale tuturor vietăților, subliniind astfel anvergura justiției divine: „Fiecare are să-și dea sama, până și mânele, degetele și picioarele etc.”¹²¹

¹⁰⁶ 2 Petru 3, 7, 10, 12.

¹⁰⁷ Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 230; Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 119; *Учение об Антихристе...*, c. 435.

¹⁰⁸ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 595; Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 805; Marcel Olinescu, *op. cit.*, p. 396-397.

¹⁰⁹ Apocalipsa 21, 1.

¹¹⁰ Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 230; Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 119; *Учение об Антихристе...*, c. 435.

¹¹¹ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 596.

¹¹² *Ibidem*, p. 594.

¹¹³ *Ibidem*, p. 594-595.

¹¹⁴ Marcel Olinescu, *op. cit.*, p. 397.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 398.

¹¹⁶ 1 Corinteni 15, 52; 1 Tesaloniceni 4, 16; versete citate și de *Învățătura de Credință Ortodoxă*, p. 177.

¹¹⁷ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 594; Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă...*, p. 100.

¹¹⁸ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 595.

¹¹⁹ Marcel Olinescu, *op. cit.*, p. 396.

¹²⁰ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 592.

¹²¹ *Ibidem*, p. 593.

Ca și autorul *Apocalipsei apocrife a lui Ioan*¹²², credințele populare susțin că, la Învierea generală, toți oamenii vor avea „vârsta de 30 de ani, cum a avut Domnul Hristos când a murit”¹²³. În acest mod, gândirea mitică reactualizează arhetipul sacru al Învierii Mântuitorului.

În descrierea Judecății de Apoi, strămoșii noștri reiau formulări și imagini din Evangheliile, dar fără a le reproduce întocmai: „La cei răi, Dumnezeu le va zice: «Voi duceți-vă în iadul de veci; da voi, cei buni, veniți la hodina raiului»”¹²⁴; „Dreptii să vor duce la dreapta, iar strâmbii la stânga”¹²⁵ (referință la Matei 25, 33-34, 41); „Oile le-a despărțit Dumnezeu ș-or fi a lui Dumnezeu, le va lua la dânsul în rai iar caprele a celui necurat, le va lua și le va duce la el în iad”¹²⁶ (referință la Matei 25, 32-33).

În paralel cu imaginea Înfricoșatei Judecăți a lui Dumnezeu, canonizată de Biserică, credințele populare lasă a se înțelege, în câteva rânduri, că și păcătoșii pot fi salvați. Bunăoară, când se vor cântări faptele omenești, dracii, „în cumpăna lor, vor pune bolohani și pietre, da dreptatea va fi cât un mac și pe toate le-a cumpeni”¹²⁷. De asemenea, se crede că Dumnezeu, Iisus Hristos, Maica Domnului, Sfântul Nicolae, Sfântul Petru și toți sfinții vor alege „dintre păcătoși” și „vor scăpa atâtea suflete cât vor putea cuprinde cu mâna dreaptă”¹²⁸.

Până și în cazul oamenilor care s-au încredințat diavolului, iscăbind cu sânge o hârtie, „Domnul Hristos va da foc să ardă totul și va arde și hârtia și tot nu s-or pierde sufletele; vor fi a lui Dumnezeu”¹²⁹. În această ordine de idei, Cosmina-Maria Berindei subliniază ideea că, „în cultura populară românească, întâlnim o enormă milă față de destinul postum al individului”¹³⁰, fapt explicat prin influența gândirii arhaice, pre-creștine¹³¹.

Credințele românești despre sfârșitul lumii, compuse din reprezentări variate, uneori contradictorii, înfățișează totuși o viziune

¹²² Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 231.

¹²³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 593.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 592.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 593.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 595.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 594.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 595.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Cosmina-Maria Berindei, *Eschatological Time...*, p. 417.

¹³¹ *Ibidem*; Eadem, *The Judgment of the Soul in the Imaginary of the Romanian Popular Culture*, in „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia”, Cluj-Napoca, an LIV, nr. 2, 2009, p. 149-150.

coerentă, urmând liniile directe ale eshatologiei creștine. În gândirea populară, evenimentele veacului de apoi se desfășoară implacabil, după un scenariu prestabilit, patronat de Providența Divină. Pe parcursul diverselor etape ale scenariului eshatologic, imaginile alegorice aduc în prim-plan valorile morale, considerate a fi temelie a existenței familiei și societății.

Profețiile apocaliptice, în pofida caracterului lor sumbru, accentuează responsabilitatea omului pentru propria supraviețuire, dar și pentru existența întregii lumi. Urmând învățătura *Bibliei* și a Bisericii creștine, textele folclorice evocă spectrul înfricoșător al Judecății lui Dumnezeu, unde va fi apreciată viața pământească a fiecăruia, hotărându-i soarta pentru veșnicie. Totodată, până în ultimele clipe ale lumii pământești și chiar la Înfricoșătoarea Judecată, omului nu-i este refuzată șansa mântuirii, determinată de credința în Mântuitorul Hristos.

Eshatologia populară cuprinde un șir de motive preluate direct din Sfânta Scriptură sau prin intermediul textelor apocrife. Pasajele biblice nu sunt reproduse exact, fiind reformulate și interpolate, într-o manieră caracteristică oralității. În acest sens, vrednicul de pomenire Părinte Profesor Dumitru Stăniloae generalizează: „Poporul a umplut cu presupuse schimburi de cuvinte și cu comportarea lor, corespunzătoare conținutului învățăturilor Mântuitorului, golurile Evangheliei. Acestea sunt un fel de aplicare la împrejurările concrete ale vieții în care trăiesc ei a învățăturilor lui Hristos, așa cum fac adeseori și preoții în predicile lor”¹³². O concluzie similară formulează și etnologul Ion Taloș: „Imaginea pe care ne-o oferă tradiția orală despre Dumnezeu și sfinți diferă în detaliu, nu în esență, de tradiția bisericii creștine”¹³³.

Prezentul studiu se constituie într-o încercare de interpretare a credințelor românești despre sfârșitul lumii, pornind de la premisa că acestea formează un întreg organic, alimentat fiind de Sfânta Scriptură și de teologia creștină. Nu am reușit, totuși, să abordăm întreaga paletă de probleme specifică subiectului. Este necesară, în perspectivă, constituirea unei „baze de date a eshatologiei românești”, după cum argumentează concludent Cosmina-Maria Berindei, care ar trebui să cuprindă referințele eshatologice din diverse specii folclorice, din iconografie etc., precum și rezultatele anchetelor de teren mai recente¹³⁴.

¹³² Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teme creștine în folclorul românesc (I)*, în REF, tom XXXVII, nr. 2, 1992, p. 103.

¹³³ Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă...*, p. XVI.

¹³⁴ Cosmina-Maria Berindei, *Schiță pentru o bază de date...*, p. 329-348.

Concomitent, considerăm că se impune pregătirea edițiilor critice și a studiilor privind literatura apocaliptică cunoscută în spațiul românesc începând din Evul Mediu. În acest sens, menționăm faptul că au apărut deja mai multe scrieri apocaliptice și de prevestire în seria „Cele mai vechi cărți populare în literatura română”¹³⁵, îngrijite de colaboratorii Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române din București¹³⁶. Cercetarea acestui domeniu tulburător, al reprezentărilor eshatologice, ne poate oferi repere importante pentru a înțelege orizontul mental, comportamentul și creațiile strămoșilor noștri, în raporturile lor cu veșnicia.

¹³⁵ 11 volume; coordonatori: Alexandru Mareș și Ion Gheție.

¹³⁶ Nominalizăm aici doar volumele din seria citată consacrate textelor eshatologice: *Scrieri eshatologice postbizantine. Vedenia Sofianeii; Viața lui Anastasie; Vedenia lui chir Daniil* (vol. VI. Studiu introductiv, ediție și glosar de Andrei Timotin și Emanuela Timotin, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2002, 176 p. + anexe); *Cărți populare de prevestire. Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer; Învățătură despre vremea de apoi a prorocului Isaia* (vol. VIII. Studii monografice, ediție și glosar de Alexandru Mareș, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003, 264 p.); *Viața Sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului* (vol. IX. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar de Maria Stanciu-Istrate, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004, 288 p.); *Legenda duminicii* (vol. X. Studiu monografic, ediție și glosar de Emanuela Timotin, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005, 434 p.). Totuși, rămân puțin cercetate versiunile manuscrise (în slavonă și română) ale unor lucrări eshatologice ample, cunoscute în Țările Române, cum ar fi: *Apocalipsa apocriță a lui Ioan, Apocalipsa lui Metodie din Patara, Cuvântul lui Ipolit despre sfârșitul lumii și despre Antihrist, și despre A Doua Venire a Domnului nostru Iisus Hristos, Comentariul la Apocalipsa lui Ioan* al Sfântului Andrei, Arhiepiscopul Cezareii și Capadociei ș.a.